

МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОВСРОЛ, СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ЯАМ
АНАГААХЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ҮНДЭСНИЙ ИХ СУРГУУЛЬ

Гар бичмэлийн эрхтэй ©

БАДИАГИЙН БОЛОРМАА

**АХЛАХ АНГИЙН СУРАГЧДЫН МЭРГЭЖИЛ СОНГОЛТОД
НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН СУДАЛГАА**

E720100 Нийгмийн эрүүл мэнд

Нийгмийн эрүүл мэндийн ухаанаар магистрын зэрэг горилсон нэг сэдэвт бүтээл

Улаанбаатар хот
2016 он

МОНГОЛ УЛСЫН БОЛОВСРОЛ, СОЁЛ, ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ЯАМ
АНАГААХЫН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ҮНДЭСНИЙ ИХ СУРГУУЛЬ

БАДИАГИЙН БОЛОРМАА

**АХЛАХ АНГИЙН СУРАГЧДЫН МЭРГЭЖИЛ СОНГОЛТОД
НӨЛӨӨЛӨХ ХҮЧИН ЗҮЙЛИЙН СУДАЛГАА**

Эрдэм шинжилгээний ажлын удирдагч:
АУ-ны доктор, профессор Ч.Цолмон

Эрдэм шинжилгээний ажлын зөвлөх:
Газарзүйн ухааны доктор С.Болормаа

Эрдэм шинжилгээний ажлын шүүмжлэгч:
АУ-ны доктор О.Болорсайхан

Улаанбаатар хот
2016 он

ТОВЧ ХУРААНГУЙ

Үндэслэл: Нийгмийн анги эрүүл мэндийг тодорхойлогч гол хүчин зүйл нь боловсрол, мэргэжил гэж үздэг. Чадваргүй ажилтантай хүн амын дунд зүрх судасны эмгэг, цус харвалт, хавдар өндөр хувьтай тохиолддог ба мөн хүүхдүүдийнх нь дундах өвчлөл, нас баралт чадварлаг, мэргэжсэн ажилтаныхаас дээгүүр байдаг.¹

Хүн сонирхолдоо нийцсэн, чадавхаа бүрэн нээж гаргах боломж олгохуйц ажил эрхлэх, түүнээсээ сэтгэл ханамж авахыг эрмэлздэг гэсэн онолын дүгнэлтийг эрдэмтэн Дональд Сьюпер боловсруулсан байна. Эдгээр онолын дүгнэлт, үзэл баримтлалыг Америкийн сэтгэл судлаач Джон Льюс Холланд үргэлжлүүлэн хөгжүүлж, улмаар 1966 онд бие хүний тухай онол болон мэргэжил сонголтын онолыг холбосон үзэл баримтлал, арга зүйг боловсруулсан нь олон улс оронд түгээмэл хэрэглэгдэх болсон байна.²

Климов мэргэжил сонгоход харгалзах 8 хүчин зүйлийг тэмдэглэсэн бөгөөд үүнийг мэргэжил сонголтын “найман өнцөгт” хэмээн нэрлэж байна. Эдгээрт:

1. Сонирхол
2. Авьяас
3. Мэргэжлийн нэр хүндийг хүлээн зөвшөөрсөн байдал
4. Мэргэжлийн талаарх мэдээлэл
5. Эцэг эхийн байр суурь
6. Найз нөхөд, анги хамт олны байр суурь
7. Хөдөлмөрийн зах зээл
8. Мэргэжлийн хэтийн төлөв орсон байна.³

Судалгааны ажлын зорилго

Ахлах ангийн сурагчдын мэргэжил сонголтод нөлөөлөх хүчин зүйлийг тодорхойлох.

Судалгааны материал ба арга зүй

Энэхүү судалгааг ахлах ангийн сурагчдын мэргэжил сонголтод нөлөөлөх хүчин зүйлийг нээн илрүүлэх үүднээс Улаанбаатар хот болон хөдөө орон нутгийн ЕБС-ийн сурагчдын дунд 2015, 2016 онд тоон болон чанарын аргаар явуулсан. Судалгааг нэг

агшингийн загвараар явуулсан ба судалгаанд нийт 564 суралцагч хамрагдсан. Фокус бүлгийн ярилцлагад 29 сурагч, 5 багш оролцсон.

Судалгааны ажлын үр дүн

-Ахлах ангийн сурагчдын 81 % нь мэргэжлээ сонгосон, 19 % нь мэргэжлээ хараахан сонгоогүй ба анги ахих тусам мэргэжил сонголтын хувь ихсэж байна. Сурагчдын сонгосон мэргэжилд эрэгтэй, эмэгтэй хүйсийн ялгаа ($P<0.0001$) ажиглагдаж байна.

-Ахлах ангийн сурагчдын мэргэжил сонголтод нөлөөлж буй хүчин зүйлийг 1-5 оноогоор 22 бүлэг үзүүлэлтээр дүгнэхэд нийгэмд хариуцлагатай байх (3.4) хүмүүст хүргэх ач тус(3.1), нийгэмд нэр хүндтэй амьдрах (3.14), өндөр цалин (3.95), тухайн мэргэжлийн нэр хүнд(4.08), харилцаа холбоо үүсгэх байдал, хүмүүсийн сэтгэлийг татах (3.07) зэрэг хүчин зүйлс ихээхэн нөлөөлдөг байна. ($P<0.0001$).

Дүгнэлт

1. Ерөнхий боловсролын сургуулийн ахлах ангийн сурагчдын 81 % нь мэргэжлээ сонгосон, 19 % нь мэргэжлээ хараахан сонгоогүй ба анги ахих тусам мэргэжил сонголтын хувь ихсэж байна. Сурагчдын мэргэжил сонголтод нийгэмд хариуцлагатай байх, хүмүүст хүргэх ач тус, нийгэмд нэр хүндтэй амьдрах, өндөр цалин, тухайн мэргэжлийн нэр хүнд, харилцаа холбоо үүсгэх байдал, хүмүүсийн сэтгэлийг татах зэрэг хүчин зүйлс ихээхэн нөлөөлдөг байна ($P<0.0001$).
2. Сурагчдын мэргэжил сонголтод эрэгтэй, эмэгтэй хүйсийн ялгаа ажиглагдаж байна ($P<0.0001$). Эмэгтэй сурагчид ихэвчлэн өмгөөлөгч, шүүгч, прокурор, жүжигчин, сэтгүүлч, ургамал судлаач, гаалийн байцаагч зэрэг мэргэжлүүдийг сонгож байхад эрэгтэй сурагчид программист, цагдаа, барилгын инженер, бизнесмен, уул уурхайн ажилтан, архитекторч мэргэжлүүдийг түлхүү сонгож байна.

Түлхүүр үг

Мэргэжил сонголт, нөлөөлөх хүчин зүйл, ахлах ангийн сурагч, хүсэл сонирхол

ABSTRACT

Background: Education and career are the key factors to determine one's health education and social class. Cardiovascular disorders, stroke and cancer occur at higher rates among unskilled worker population as well as children morbidity and mortality are higher than skilled and specialized worker community.¹

Scientist Donald Siyupyer developed the theoretical analysis that says "people get satisfaction by doing their suitable jobs which give them chances to make adequate capacity to work" and in 1966 John Lewis Holland who continued developing the theory, also developed linking concepts of theory, personality concepts and theory of professional options. The theory has been used commonly in many parts of the world.²

E.A Klimov suggested the following eight factors are called as "eight-angle" - should be considered when career is chosen.

1. Interest
2. Talent
3. Recognized job reputation
4. Information about profession
5. Parents social status
6. Friends and classes, social status
7. Labor market
8. Professional prospects.³

Purpose: Study explore factors that affect career choices of Mongolian high school students.

Material and methodology: The present study, which used mainly qualitative and quantities, and design forms, involved 564 in high school of Ulaanbaatar city and rural provinces in 2015 and 2016. In the focus group interview 29 students and 5 teachers were involved in this survey.

Results: The present study, involved 564 high school students - 42.7% were male (n=241) and 57.3% were female (n=323). Approximately 81% of the high school students

have chosen their career and remaining 19, not yet. As students' grade level goes up, percentage of their career choice increases. In rural, 86.1% of the involved students have already chosen their career whereas in UB city 64% have selected their career. The research shows difference ($P < 0.0001$) in gender occurs in their career choice.

According to the present study, the factors – accountability (3.4), prominent life (3.1), high salary (3.95), job reputation (4.08), business relationship (3.14) and attraction (3.07) that were classified into 22 groups by 1-5 points - have significant influence ($P < 0.0001$) for career choice of students.

Conclusion:

1. However 81% of high school students have already selected their profession, 19% have not done their decision yet. Career choice percentage is increasing when students move up to a higher class. Factors that influence in students' profession choice are accountability, prominent life, high salary, job reputation, network and relationship of the job, and those factors have significant influence in their career choice.
2. Students' professional choices have observed difference in gender ($P < 0.0001$). Female students mostly choose to be lawyers, judges, prosecutors, actors, writers and botanist, whereas male students target programmers, police men, civil engineer sand businessmen, mining occupations and architects.

Keywords: career choice, affect factors, high school students, career aspirations

ГАРЧИГ

ГАРЧИГ.....	3
ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ.....	6
ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ.....	7
ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ.....	8
УДИРТГАЛ	
Судалгааны ажлын үндэслэл.....	9
Судалгааны ажлын зорилго, зорилт	10
Судалгааны ажлын шинэлэг тал.....	10
Судалгааны ажлын практик ач холбогдол.....	10
Судалгааны үр дүнг хэлэлцүүлсэн байдал.....	11
Судалгааны ажлыг хэвлүүлсэн байдал.....	11
БҮЛЭГ.1. ХЭВЛЭЛИЙН ТОЙМ	
1.1. Мэргэжлийн талаарх ойлголт.....	12
1.1.1. Мэргэжил хөгжсөн түүх.....	12
1.1.2. Мэргэжил, түүний ангилал.....	13
1.1.3. Мэргэжилтэн болж хөгжих үйл явц.....	14
1.2. Мэргэжил сонголтын онол аргазүй.....	15
1.3. Мэргэжил сонголтод нөлөөлж буй хүчин зүйлсийн талаарх судалгааны тойм.....	17
1.4. Мэргэжил сонголт дахь хүйсийн ялгааны талаарх судалгааны тойм.....	19

1.5. Дэлхий дахинд ахлах ангийн сурагчдад мэргэжлийн	
чиг баримжаа олгож буй туршлагаас.....	21
1.6. Монгол улсад ЕБС-ийн ахлах ангийн сурагчдад	
мэргэжлийн чиг баримжаа олгож ирсэн түүх болон бодлого	26
БҮЛЭГ 2. СУДАЛГААНЫ ХЭРЭГЛЭГДЭХҮҮН БА АРГА ЗҮЙ	
2.1. Судалгааны загвар.....	27
2.1. Судалгааны хамрах хүрээ ба түүвэр.....	27
2.3. Судалгааны ажлын хэрэглэгдэхүүн.....	28
2.4. Судалгааны материал цуглуулсан аргууд.....	30
2.5. Үр дүнгийн статистик боловсруулалт.....	32
БҮЛЭГ 3. СУДАЛГААНЫ АЖЛЫН ҮР ДҮН	
3.1. Ахлах ангийн сурагчдын мэргэжил сонголт, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг илрүүлсэн байдал.....	33
3.2. Мэргэжил сонголтод хүйсийн ялгаатай байдлыг тодорхойлсон байдал.....	43
БҮЛЭГ 4. ХЭЛЦЭМЖ	
4.1. Мэргэжил сонголтод нөлөөлөх хүчин зүйлийн үр дүнгийн хэлцэмж.....	46
4.2. Мэргэжил сонголтод хүйсийн ялгаатай байдлын үр дүнгийн хэлцэмж.....	54
СУДАЛГААНЫ АЖЛЫН ДҮГНЭЛТ БА ЗӨВЛӨМЖ	
ДҮГНЭЛТ	56
ЗӨВЛӨМЖ.....	57
НОМЗҮЙ	

НОМЗҮЙ

1. Теодоре Х, Тулчински, Елана А, Варавикова. *Шинэ Нийгмийн Эрүүл Мэнд* ,. NEMO.
2. *Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага* , "Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих бодлогын хүрээнд карьерийн баримжааг хөгжүүлэх нь" судалгааны тайлан. УБ, 2010, 49 дэх тал.
3. Климов Е. *Психология профессионального самоопределения* Москва хот, 2004.
4. Пряжникова Е, Пряжников Н. *"Профориентация"*, 5-е издание, 36 дахь тал. Москва, 2010, .
5. Цолмон Ч. *Хүүхэд , өсвөр үеийн эрүүл мэнд, эрүүл ахуй*. Улаанбаатар: ОБ Пресс; 2013.
6. Энхтуяа Д, Насанболд Х, Ихтамир Б, et al. *Ерөнхий боловсролын сургуулийн суралцагчдад мэргэжлийн чиг баримжаа олгох МЭРГЭЖЛЭЭ ХЭРХЭН СОНГОХ ВЭ? сургалтын аргачлал*. Наран зон принт ХХК 2013
7. Зеер Э, Павлова А, Садовника Н. *"Профориентология"*, М.: Академический Проект, 37 дахь тал.
8. Цогзолмаа Д. *Ахлах ангийн сурагчид болон оюутнуудын мэргэжлийн чиг хандлагын сэтгэц оношлогооны асуудалд* [Сэтгэл судлалын докторын зэрэг горилсон нэг сэдэвт бүтээл], ШУТИС; 2013.
9. УИХ. Монгол улсын боловсролын багц хууль. 2002.
10. Эрдэнэчулуун Д. *"Мэргэжлээ зөв сонгох алхмууд"* 2011.
11. Гомбо Д. *"Мэргэжлээ сонгох нь"* УБ, : Монгол менежмент консалтинг ХХК,; 2013.
12. Омелянко Б. *"Профессиональная ориентация молодежи"*. Москва, 1978, .
13. Howard F, Richard NB. *"The Career Counselors Handbook"*,. New York, 231 дэх тал, 2007.
14. Michael B. *Career choice factors of high school students* [master degree], University of Wisconsin-Stout 2002.
15. Rosenstock, Steinberg. 1996.
16. Splaver S. *Your personality and your career*. . New York, NY: Julian Messner. 1977.
17. *Дээд сургуулийн сургалтын технологи*, МУИС,. УБ, 2007, 22 дахь тал.

18. Федосенко Е. *"Психология самореализаций профессионала"*. 2012.
19. Санжаабадам С. *Боловсролын чанарын үнэлгээ*. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг;2011.х 18-19.
20. Нямдаваа П. *НЭМ-ийн тулгамдсан асуудлууд*, . УБ, 1996.х 51.
21. Дорн М. *Профессиональное консультирование старшеклассников в условиях государственной службы профориентаций*, 2003.
22. *UNICEF situation analysis of women and children*.
23. *Халдварт бус өвчний талаар хүн амын мэдлэг, хандлага, дадал* УБ, 2011.
24. UNDP. *HDI value and rank changes. Human Development Report.Sustainability and Equity: A better future for all*. Mongolia2011.
25. Gan-Yadam A, Tanaka E, Sigisawa Y. *Gender differences in health seeking behaviour and empowerment needs in Mongolia*.
26. Pastore F. The gender gap in early career in Mongolia, . *International Journal of manpower*, . 2010, .
27. *Монгол улсын хөгжлийн тайлан*, . Улаанбаатар, 2007
28. Information UNSUDoP. Millenium Development Goals Goal 3 Factsheet. . 2010.
29. Cleland J, Ginneken JV. Maternal education and child survival in developing countries: the search for pathways of influence. *Social science & medicine*. 1988 27(12):1357-1368.
30. Cleland J, Ginneken JV. Maternal Education and Child Survival in developing countries: the search for pathways of influence. *Social science & medicine*. 1988; .
31. Pokhrel S, Sauerborn R. Household decision-making on child health care in developing countries: the case of Nepal. *Health Policy and Planning*,. 2004.
32. Moazzam A, Jabeen N. Gender Stereotypes and women in management: the case of Banking Sector of Pakistan, . *Research Journal of South Asian Studies*. 2011.
33. Govindasamy P, Ramesh B. Maternal Education and the Utilisation of Maternal and Child Health services in India, . *National Family Health Survey*,. 1997.
34. The Struggle for Gender Equality in Mongolia. November 2, 2012. <http://iwrp.org/news/mongolia-progress-for-women-challenges-continue/>.
35. Bond L, Nolan T, Lester R. Immunisation uptake, services required and government incentives for users of formal day care. 1999:368-376.

36. Samad L, Tate A, Dezateux C, Peckham C, Butler N, Bedford H. Differences in risk factors for partial and no immunisation in the first year of life: prospective cohort stud. *BMJ Medical journal*. 2006;332:1312-1313.
37. Гудзова Е. Основы профориентаций и профессионального консультирования. . 2004
38. OECD, Комисс Е. Ажил мэргэжлийн чиг баримжаа: Бодлого боловсруулагчдад зориулсан гарын авлага. Парис, 2004.
39. Галбадрах Ж. Японы ахлах ангийн сурагчдад мэргэжлийн баримжаа олгож буй туршлагаас. *Боловсрол судлал*, №48. 2009/08.
40. Тунгалаг И. "Их Британид ЕБС-ийн сурагчдын мэргэжлийн чиг баримжааг зохион байгуулж буй туршлагаас". *Боловсрол судлал*, №48. 2009/02.
41. Тунгалаг П. "ОХУ-д Ахлах ангийн сурагчдыг мэргэжлийн чиг баримжаатай болгож ирсэн туршлагаас". *Боловсрол судлал*, №46. 2008/10.
42. *Үндэсний статистикийн хороо, Нийслэлийн ЕБС-д өдрөөр суралцагчдын 2013-2014 оны хичээлийн тайлан*. Улаанбаатар, 2014
43. Чимэдсүрэн О. "Эпидемиоли", . 2008
44. Насанхүү Т. *Сурагчдын мэргэжил сонголт, түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлийг судалсан нь* [Магистрын зэрэг горилсон нэг сэдэвт бүтээл], МУБИС; 2015.
45. Болдбаатар. Суралцагчдад ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгож буй байдлын судалгаа. 2013.
46. АНУ-ын Хөдөлмөр эрхлэлтийн статистикийн товчооны тайлан / Standart Occupational Classification of USA/. 2012.
47. Канадын Хөдөлмөр эрхлэлтийн товчооны тайлан / National Occupational Classification/. 2011.
48. Горбунова М. *1000 профессий*. . Ростов на Дону. 2011.
49. She L, Wu B, Xu L, Wu J, Zhang P, Li E. Determinants of career aspirations of medical students in southern China. *BMC medical education*. 2008, ;8:59.
50. Мөнхчулуун Х, Хэрлэн С, Отгонтуяа И. "Өсвөр насны сурагчдын мэргэжил сонгох сэтгэл зүйн онцлогийг судалсан нь", 2013.
51. Ган-Отгон Ж. *Мэргэжил сонголтонд нөлөөлөх нийгэм сэтгэл зүйн хүчин зүйл*, 2013.
52. Эрдэнэбямба. ЕБС-ийн ахлах ангийнханд мэргэжлийн чиг баримжаа олгох зарим асуудлууд. 2013; http://tvvet-mca.blogspot.com/2013/06/blog-post_10.html.

53. Сэлэнгэ Р. *Мэргэжил сонголтын социологийн асуудал*. Улаанбаатар 1999
54. *Монголын залуучуудын хөдөлмөрийн төв биржийн тайлан мэдээ*. 2014
55. Мөнхтуяа Б. *ЕБС-ийн ахлах ангийн сурагчдад мэргэжлийн баримжаа олгох сургалт аргагүй* [Магистрын зэрэг горилсон нэг сэдэвт бүтээл], МУБИС; 2013.